

Ryszard Czarnecki

Ochrona środowiska zd pomocą środków cywilnoprawnych po wejściu w życie ustawy z dnia 31 stycznia 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska

Palestra 25/6(282), 34-41

1981

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

bistych przewidzianego w art. 52 pkt 7 ustawy o prawie autorskim, roszczenie autora sprowadza się do żądania, żeby wydawca zamieścił publiczne oświadczenie, iż przed opublikowaniem utworu nie umożliwił twórcy — mimo jego żądania — wypowiedzenia się co do wprowadzonych w dziele zmian redakcyjnych.

RYSZARD CZARNECKI

Ochrona środowiska za pomocą środków cywilnoprawnych po wejściu w życie ustawy z dnia 31 stycznia 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska

Artykuł wymienia środki cywilnoprawne służące ochronie środowiska według przepisów kodeksu cywilnego, zawiera wykładnię przepisów ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska dotyczących kwestii cywilnoprawnych oraz przedstawia obowiązujący we wspomnianym zakresie stan prawny po wejściu w życie ustawy.

I

Prawo cywilne, w szczególności kodeks cywilny, udziela ochrony prawom podmiotowym. Niejedno z tych praw może być zagrożone lub naruszone m.in. przez działanie bądź zaniechanie, które zagraża środowisku lub je narusza. Jeżeli następuje zagrożenie lub naruszenie zarówno prawa podmiotowego jak i środowiska, to kodeks cywilny udziela ochrony nie tylko temu prawu, lecz także (niejako wtórnie) środowisku. Wówczas, ze względu na stosowanie środka przewidzianego w kodeksie cywilnym, dochodzi do cywilnoprawnej ochrony środowiska. Wynika stąd, że we wspomnianej sytuacji kodeks cywilny udziela środowisku pośredniej ochrony.

Żaden z cywilnoprawnych środków, który może pośrednio chronić środowisko, nie prowadzi do jego kompleksowej ochrony; ale w razie masowych wystąpień, zwłaszcza o odszkodowanie, ochrona środowiska uzyskuje szeroki zasięg. Toteż w ochronie środowiska jego pośrednia, cywilnoprawna ochrona stanowi istotne ogniwo.

Do roszczeń przewidzianych w kodeksie cywilnym, które mogą służyć pośrednio ochronie środowiska, należą roszczenia: z art. 24 § 1 k.c. o zaniechanie zagrożenia lub naruszenia dobra osobistego i o dopełnienie czynności potrzebnej do usunięcia skutków naruszenia tego dobra; z art. 448 k.c. o uiszczenie odpowiedniej sumy pieniężnej na rzecz PCK w razie umyślnego naruszenia dobra osobistego; z art. 439 k.c. o podjęcie środków niezbędnych do zapobieżenia szkodzi; z art. 435, z art. 415 k.c. o wynagrodzenie szkody niemajątkowej (art. 445 § 1 k.c.), szkody majątkowej na osobie (art. 444 § 1 i 2 k.c.), o naprawienie szkody na mieniu przez zapłatę sumy pieniężnej (art. 363 § 1 k.c.) oraz o naprawienie tej ostatniej szkody przez przywrócenie stanu poprzedniego (art. 363 § 1 k.c.).

Ponadto mogło służyć pośrednio ochronie środowiska (co szczególnie akcentowało piśmiennictwo i judykatura) roszczenie z art. 144 w zw. z art. 222 § 2 k.c. o zaniechanie działania, które by zakłócało korzystanie z nieruchomości sąsiedniej ponad przeciętną miarę oraz o przywrócenie stanu zgodnego z prawem. Wymienione roszczenia wypływają z praw bądź o charakterze bezwzględnym (z art. 24 § 1 k.c.), bądź też względnym (z art. 448, z art. 439, z art. 435 i z art. 415 k.c.)

W niejednej kwestii wynikłej na tle przedstawionych roszczeń judykatura i wypowiedzi piśmiennictwa były rozbieżne, jak np. w kwestii podstawy prawnej roszczenia o zaniechanie naruszenia dobra osobistego.¹ Do zagadnień spornych i ostatecznie nie wyjaśnionych należało zwłaszcza znaczenie normy art. 144 k.c. w sprawie, w której odpowiedzialność przedsiębiorstwa lub zakładu za szkodę opiera się na ryzyku z art. 435 k.c., tj. na podstawie niezależnej od przesłanki bezprawności. Otóż można by było bronić poglądu, że art. 144 k.c. określa granice treści własności w ten sposób, iż zezwala na zakłócanie korzystania z nieruchomości w pewnym zakresie, mianowicie w ramach przeciętnej miary, i dlatego zakłócanie w ramach tej miary nie wkracza w granice treści własności, nie narusza więc tej treści. Stąd uszczerbek wynikły z zakłócania w ramach przeciętnej miary nie stanowi szkody w rozumieniu prawa cywilnego² i nie zostaje naprawiony przez zapłatę sumy pieniężnej. Jednakże pogląd ten nie znalazł odbicia w judykaturze. W wielu wyrokach Sąd Najwyższy zajął nawet stanowisko, że „przedsiębiorstwo ponosiłoby odpowiedzialność także wówczas, gdyby nie naruszyło przepisów określających dopuszczalne normy szkodliwych zanieczyszczeń, odpowiedzialność przedsiębiorstwa za wyrządzoną szkodę opiera się bowiem na przewidzianej w art. 435 § 1 k.c. zasadzie ryzyka, a nie winy”.³ Zostało też sformułowane stanowisko co do włączenia kwestii przeciętnej miary (ściślej — tzw. normatywów, które zawierają kryteria faktyczne tolerancji człowieka na immisje) do związku przyczynowego.⁴

Z drugiej strony — doświadczenia na tle różnych spraw o naprawienie szkody na mieniu przez zapłatę sumy pieniężnej, w tym także spraw, w których chodziło o pośrednią ochronę środowiska,⁵ wywarły w istotnym fragmencie wpływ na ukształtowanie prawa cywilnego, mianowicie na podważanie wykładni art. 160 k.z. w tym kierunku, że wysokość odszkodowania określa się według cen z daty wyrządzenia szkody, i stanowiły jeden z argumentów przemawiających za przyjęciem poglądu, że wysokość odszkodowania określa się według cen z daty jego ustalenia,⁶ który znalazł ustawodawczy wyraz w art. 363 § 2 k.c.

¹ Por. R. Czarnecki: Naruszenie dóbr osobistych przez immisje pośrednie, NP 1979, nr 12, s. 51 i nast.

² Stanowisko to sprecyzował T. Dybowski w głosie do uchwały SN z dnia 7.IV.1970 r., OSPiKA 1971, z. 9, s. 401.

³ Nie opublikowane wyroki SN w sprawach: II CR 721/75, IVCR 22/76, 56/76, 58/76, 59/76 i 60/76.

⁴ Por. W. Katner: Ochrona przed pośrednim naruszeniem własności nieruchomości w prawie cywilnym, Łódź 1978, zwłaszcza s. 165 i 173 w zw. ze s. 299—300 (praca nie opublikowana).

⁵ Chodzi tu o tysiące spraw przeciwko fabryce supertomasyny „Bonarka”, toczących się od połowy lat pięćdziesiątych, w których doszło do zasądzenia na rzecz poszkodowanych kilkudziesięciu milionów złotych. Wskutek upływu czasu i wzrostu cen w tych latach wypłacone odszkodowania nie wystarczały do naprawienia wyrządzonych szkód.

⁶ Por. R. Czarnecki: Uwagi w sprawie chwili właściwej dla określenia wartości rzeczy na tle art. 160 k.z., NP 1960, nr 3, s. 339 i nast. oraz S. Garlicki: Czyny niedozwolone, ZPP, 1965/6, s. 86—7.

II

W myśl art. 1 ust. 1 oraz 2 ust. 1 ustawy z dnia 31.I.1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska (Dz. U. Nr 3, poz. 6) ustawa ta określa zasady ochrony i racjonalnego kształtowania środowiska, zmierzające do zapewnienia współczesnemu i przyszłym pokoleniom korzystnych warunków życia oraz realizacji prawa do korzystania z zasobów środowiska i zachowania jego wartości. Ochrona środowiska polega na zachowaniu równowagi przyrodniczej koniecznej do osiągnięcia wymienionego celu. Art. 1 ust. 2 powołanej ustawy stanowi, że w jej rozumieniu środowiskiem jest ogół elementów przyrodniczych bądź znajdujących się w stanie naturalnym, bądź też przekształconych w wyniku działalności człowieka, a w szczególności powierzchnia ziemi łącznie z glebą, kopaliny, wody, powietrze atmosferyczne, świat roślinny i zwierzęcy, krajobraz.

W odniesieniu do zasięgu normowania powołanej ustawy, z przedstawionych wyżej przepisów wypływają dwa wnioski.

Po pierwsze — ustawa ochrania i kształtuje środowisko po to, żeby środowisko służyło człowiekowi. Jednakże sam człowiek w skład środowiska nie wchodzi. Ustawa wyodrębnia człowieka od środowiska. Ograniczając swój zasięg do ochrony i kształtowania środowiska, pozostawia poza tym zasięgiem ochronę dotyczącą samego człowieka, tj. jego sferę życia psychicznego oraz jego stronę fizyczną, a zatem ochronę zarówno w płaszczyźnie bezwzględnej (ochrona dóbr osobistych) jak i w płaszczyźnie względnej (wynagrodzenie szkód niemajątkowych, czyli krzywd oraz szkód majątkowych na osobie).

Po drugie — W. Brzeziński zwrócił uwagę na okoliczność, że w pojęciu środowiska naturalnego człowieka nie mieszczą się formy środowiska od podstaw stworzone przez człowieka, jak mieszkania, zakłady pracy, urządzenia komunikacji publicznej.⁷ Powołany pogląd znalazł ustawodawczy wyraz w sformułowaniu powołanego wyżej art. 1 ust. 2 ustawy, a mianowicie że środowiskiem jest tylko ogół elementów przyrodniczych. Ustawa, ograniczając swój zasięg do ochrony i kształtowania ogółu elementów przyrodniczych, pozostawia poza tym zasięgiem ochronę innych elementów, zwłaszcza zaś wszystkich ruchomości wytworzonych przez człowieka oraz wszystkich nieruchomości niegruntowych, a zatem pozostawia poza swoim zasięgiem ochronę wspomnianych ruchomości i nieruchomości zarówno w płaszczyźnie rzeczowej (roszczenie negatoryjne) jak i zobowiązaniowej (naprawienie szkód na mieniu).

Zasięg ustawy ograniczony do ochrony samych elementów przyrodniczych mógłby sugerować zajęcie stanowiska, że w przepisach tej ustawy dotyczących kwestii cywilnoprawnych przedmiot ochrony jest również ograniczony do samych elementów przyrodniczych. Jednakże odmienny w tym zakresie wniosek wypływa z poszczególnych przepisów ustawy dotyczących kwestii cywilnoprawnych.

III

Artykuł 111 ust. 1 ustawy głosi, że w razie zbiegu przepisów ustawy oraz innych przepisów o ochronie środowiska, obowiązujących w dniu wejścia w życie ustawy, stosuje się przepisy ustawy. Jeżeli niektóre przepisy kodeksu cywilnego udzielają pośredniej ochrony środowisku, to są one innymi przepisami o ochronie środowiska w rozumieniu art. 111 ust. 1 ustawy, obowiązującymi w dniu jej wej-

⁷ W. Brzeziński: Ochrona prawna naturalnego środowiska człowieka, 1975, s. 28-29.

ścia w życie. We wspomnianym zakresie zachodzi więc zbieg ustawy oraz niektórych przepisów kodeksu cywilnego, a skutkiem tego zbiegu norm jest wyłącznie w przedmiotach, w których ustawa zawiera odmienne unormowania od unormowań kodeksu cywilnego, przepisów tego kodeksu. Zamiast przepisów kodeksu cywilnego jako przepisów ogólnych stosuje się ustawę, jeżeli zawiera ona przepisy szczególne.

W istocie rzeczy ustawa zawiera tylko jeden przepis szczególny w stosunku do przepisów kodeksu cywilnego, mianowicie art. 81 ust. 1. Tak samo jak przepisy kodeksu cywilnego, również art. 81 ust. 1 ustawy udziela środowisku pośredniej ochrony.

W myśl art. 81 ust. 1 w zw. z art. 84 ust. 3 ustawy właściciel lub posiadacz nieruchomości, z której korzystanie jest połączone z uciążliwościami powodowanymi naruszeniem przepisów o ochronie środowiska, może wystąpić do sądu z powództwem obejmującym roszczenie o zaniechanie takiego naruszenia przeciwko jednostce organizacyjnej lub osobie fizycznej dopuszczającej się naruszenia.

Artykuł 81 ust. 1 ustawy nie ogranicza legitymacji czynnej w sprawie z powództwa o zaniechanie naruszenia środowiska tylko do właściciela lub posiadacza samoistnego (art. 336 zd. 1 k.c.) nieruchomości gruntowej. W sprawie tej legitymacja czynna przysługuje także posiadaczowi zależnemu (art. 336 zd. 2 k.c.) zarówno nieruchomości gruntowej (art. 46 § 1 zd. 1 k.c.) jak i niegruntowej (art. 46 § 1 zd. 2 k.c.). W ten sposób przepis ten zapewnia ochronę szerokiemu kręgowi osób. Z kolei osobą biernie legitymowaną jest każda osoba prawna lub fizyczna dopuszczająca się naruszenia środowiska, a nie tylko osoba władająca inną nieruchomością.

Uciążliwość powodowaną naruszeniem przepisów o ochronie środowiska, krócej — naruszeniem środowiska, jest uciążliwość wywołana naruszeniem któregośkolwiek z elementów przyrodniczych, a zwłaszcza gleby, wód, powietrza atmosferycznego, świata roślinnego i zwierzęcego, czyli uciążliwość wynikająca z naruszenia środowiska.

Ocena co do uciążliwości w korzystaniu z nieruchomości powinna się opierać na obiektywnych poglądach panujących w społeczeństwie, a nie na subiektywnej wrażliwości osoby korzystającej z nieruchomości. Jednakże art. 81 ust. 1 ustawy nie wymaga, żeby to była uciążliwość kwalifikowana, brana pod uwagę od pewnego stopnia, np. uciążliwość ponad przeciętną miarę, wpływającą z przeznaczenia nieruchomości i stosunków miejscowych. Wystarczy uciążliwość oceniona obiektywnie.

Związek przyczynowy musi zachodzić pomiędzy naruszeniem środowiska a uciążliwością w korzystaniu z nieruchomości.

Przesłankę powództwa z art. 81 ust. 1 ustawy stanowi uciążliwość w korzystaniu z nieruchomości, wynikająca z naruszenia środowiska. Jest to zatem przesłanka zakreślona ogólnie, bez ograniczeń, inna od przesłanki art. 144 k.c. co do niezakłócenia korzystania z nieruchomości ponad przeciętną miarę.

Żądanie wspomnianego powództwa sprowadza się do zaniechania naruszenia środowiska. Z art. 84 ust. 3 ustawy wynika wprost, że powództwo ogranicza się do żądania. Dlatego jest ono węższe od żądania z art. 222 § 2 k.c., nie zawiera bowiem przewidzianego w tym przepisie członu co do przywrócenia stanu zgodnego z prawem. W tym zakresie art. 82 ustawy stanowi, że jednostka organizacyjna oraz osoba fizyczna jest obowiązana m.in. do przywrócenia środowiska do stanu właściwego, przy czym ocena co do możliwości wykonania tego obowiązku i jego

ewentualne wykonanie zastrzeżone jest terenowemu organowi administracji państwowej. Stąd kwestia przywrócenia stanu zgodnego z prawem (przywrócenia środowiska do stanu właściwego) przekazana jest do rozpoznania organowi administracji państwowej, a powództwo z art. 81 ust. 1 ustawy obejmuje swoiste roszczenie negatoryjne, którego żądanie jest ograniczone do zaniechania naruszenia.

Z powyższego wypływa wniosek, że art. 81 ust. 1 (w zw. z art. 84 ust. 3 i art. 82 ustawy) zawiera odmiennie unormowanie od unormowań art. 144 i art. 222 § 2 k.c. W konsekwencji więc, jako przepis szczególny w stosunku do tych dwóch ostatnich przepisów, wyłącza ich stosowanie.

Dalej — art. 80 ustawy stanowi, że jednostka organizacyjna oraz osoba fizyczna ponosi przewidzianą prawem cywilnym odpowiedzialność za szkody wynikające z działań lub zaniechań wpływających szkodliwie na środowisko. Powołany przepis odsyła do odpowiedzialności za szkody, przewidzianej w prawie cywilnym, a więc do odpowiedzialności przewidzianej w art. 435 i w art. 415 k.c. Ze względu na brak odmiennego unormowania stosuje się też inne wchodzące w rachubę przepisy nie dotyczące samej odpowiedzialności, np. art. 363 k.c.

Artykuł 80 ustawy nie zawiera odmiennego unormowania od unormowań kodeksu cywilnego. Dlatego nie jest on przepisem szczególnym w stosunku do przepisów tego kodeksu i nie wyłącza stosowania żadnego z jego przepisów.

Wreszcie — art. 84 ustawy głosi, że właściciel nieruchomości położonej w strefie ochronnej lub na obszarze objętym ochroną albo na terenach zieleni miejskiej lub w obrębie parku wiejskiego może żądać wykupu lub zamiany nieruchomości na inną, jeżeli korzystanie z niej w sposób dotychczasowy byłoby związane z istotnymi ograniczeniami lub utrudnieniami (ust. 1), przy czym w sprawie wykupu lub zamiany nieruchomości właściwy jest terenowy organ administracji państwowej (ust. 2). Według ust. 3 tego przepisu można żądać zamiany lub wykupu nieruchomości położonej poza obszarami wymienionymi w ust. 1 przepisu, w stosunku do której zapadł prawomocny wyrok oddalający powództwo o zaniechanie naruszenia środowiska.

Naprawienie szkody przez przywrócenie stanu poprzedniego w rozumieniu art. 363 § 1 k.c., tj. restytucja naturalna, polega na doprowadzeniu poszkodowanego do pozycji tej samej (restytucja fizyczna) lub co najmniej takiej samej (restytucja w znaczeniu gospodarczym), w jakiej znajdował się on przed wyrządzeniem mu szkody. Restytucja musi być przede wszystkim możliwa. Jest ona możliwa w odniesieniu do rzeczy, które w obrocie uważane są za zamiennie, a zatem w odniesieniu również do nieruchomości. Art. 84 ustawy ma na względzie zamianę nieruchomości na inną jako restytucję w znaczeniu gospodarczym. Jednakże brak podstaw do uznania, żeby przepis ten przewidywał zamianę nieruchomości jako wyłączny rodzaj restytucji i żeby przez to zawierał odmiennie unormowanie od unormowania w art. 363 § 1 k.c.

Wynika z powyższego, że art. 84 ustawy nie jest przepisem szczególnym w stosunku do art. 363 § 1 k.c. i nie wyłącza jego stosowania. W ramach art. 363 § 1 k.c. mogą wchodzić w rachubę także inne rodzaje restytucji.

IV

Jak już wyżej przedstawiono, ustawa pozostawia poza swoim zasięgiem ochronę dotyczącą samego człowieka. Zgodnie z tym, ustawa nie zawiera przepisu co do ochrony dóbr osobistych, a co do szkód niemajątkowych, czyli krzywd oraz

szkód majątkowych na osobie, art. 80 ustawy odsyła do przepisów kodeksu cywilnego, które zawierają określenie przedmiotu ochrony.

Dobra osobiste (również te, które mogą być sprecyzowane na podstawie ustawy) nadal są ochronione według przepisów kodeksu cywilnego, chociażby zagrożenie tych dóbr, ich naruszenie i oddziaływanie na nie także zagrażało środowisku, naruszało je lub oddziaływało na to środowisko. Wynagrodzenie krzywd oraz szkód majątkowych na osobie również nadal następuje w myśl przepisów kodeksu cywilnego, chociażby ich wyrządzenie wynikło z działania lub zaniechania wpływającego szkodliwie na środowisko. Na przykład w razie zagrożenia lub naruszenia spokoju mieszkania czy zdrowia przez hałasy wchodzi w rachubę roszczenie z art. 24 § 1 k.c., a w razie szkody na osobie — roszczenie o wynagrodzenie krzywdy (art. 445 § 1 k.c.) lub szkody, w szczególności przez żądanie renty uzupełniającej (art. 444 § 2 k.c.).

Jak również wyżej przedstawiono, ustawa pozostawia poza swoim zasięgiem ochronę innych elementów od elementów przyrodniczych, zwłaszcza zaś ochronę wszystkich ruchomości wytworzonych przez człowieka oraz wszystkich nieruchomości niegruntowych.

Co się tyczy szkód na mieniu, to art. 80 ustawy odsyła do właściwych przepisów kodeksu cywilnego, które zawierają określenie przedmiotu ochrony.

Naprawienie szkód na mieniu nadal następuje według przepisów kodeksu cywilnego, chociażby ich wyrządzenie wynikło z działania lub zaniechania wpływającego szkodliwie na środowisko. Na przykład w razie wyrządzenia szkody wskutek pokrycia pyłami okien szklarni przysługuje roszczenie o naprawienie tej szkody (art. 435 w zw. z art. 363 § 1 k.c.).

Natomiast skoro art. 81 ust. 1 ustawy zawiera odmienne unormowanie od unormowań kodeksu cywilnego, to zachodzi potrzeba rozstrzygnięcia, czy jego przedmiot ochrony jest określony zasięgiem ustawy, czy też wychodzi poza ten zasięg, a jeśli tak, to w jakim mianowicie zakresie.

Przy założeniu pierwszej ewentualności, art. 81 ust. 1 ustawy chroniłby jedynie środowisko, tj. te elementy, które są elementami przyrodniczymi, a więc uprawy rolne, ogrodnicze, drzewostan, inwentarz żywy itp. natomiast nie chroniłby elementów nie należących do środowiska, tj. ruchomości wytworzonych przez człowieka, w tym także inwentarza martwego, nieruchomości niegruntowych itp. Na przykład w razie oddziaływania przez pyły na nieruchomość rolną wraz z budynkami trwale związanymi z gruntem część nieruchomości (np. gleba) byłaby chroniona na podstawie art. 81 ust. 1 ustawy, a część składowa tej samej nieruchomości (np. budynek mieszkalny) podlegałaby ochronie stosownie do przepisów kodeksu cywilnego. Ochrona jednego zespołu rzeczy, a często części tej samej rzeczy według różnych przesłanek byłaby niemożliwa i już choćby z tego względu założona ewentualność jest w sposób oczywisty nie do przyjęcia.

W drodze eliminacji należy uznać za jedynie możliwą do przyjęcia drugą ewentualność, mianowicie że przedmiot ochrony na podstawie art. 81 ust. 1 ustawy wychodzi poza zasięg ustawy i obejmuje wszelkie przedmioty materialne, które z natury rzeczy są fizycznie związane ze środowiskiem, a więc także ruchomości i nieruchomości, nie będące elementami przyrodniczymi. Natomiast brak podstaw do wykładni, żeby przedmiot ochrony objęty art. 81 ustawy obejmował również stronę fizyczną właściciela lub posiadacza nieruchomości oraz jego sferę życia psychicznego.

V

Co się tyczy przewidzianych w kodeksie cywilnym roszczeń, które mogą służyć pośrednio ochronie środowiska, to z chwilą wejścia w życie ustawy stan prawny uległ zmianie jedynie w ten sposób, że zamiast roszczenia z art. 144 w zw. z art. 222 § 2 k.c. przysługuje roszczenie z art. 81 ust. 1 ustawy.

Artykuł 144 w zw. z art. 222 § 2 k.c. zachował moc obowiązującą w zakresie, w jakim działanie zakłócające korzystanie z nieruchomości sąsiedniej nie narusza środowiska. Przepisy te zachowały zatem moc w odniesieniu do niektórych oddziaływań (immisji materialnych, polegających na przenikaniu z nieruchomości wyjściowej na nieruchomość sąsiednią bądź część materii, bądź pewnych sił, (np. w razie wytwarzania zapachów na nieruchomości wyjściowej)), które by zakłócało korzystanie z nieruchomości sąsiedniej ponad przeciętną miarę, ale nie naruszało środowiska. Zachowały one także moc w odniesieniu do immisji niematerialnych, polegających na takim przenikaniu z nieruchomości wyjściowej na nieruchomość sąsiednią, które nie podpada pod zmysły człowieka, oraz w odniesieniu do immisji negatywnych, które polegają na oddziaływaniu na nieruchomość sąsiednią wskutek zaniechania na nieruchomości wyjściowej. Można by z pewnym uproszczeniem powiedzieć, że jeżeli zakłócanie korzystania z nieruchomości sąsiedniej następuje przez przedsiębiorstwo lub zakład znajdujący się na nieruchomości wyjściowej, to stosowanie art. 144 w zw. z art. 222 § 2 k.c. jest wyłączone, a jeżeli wspomnianego zakłócania dokonuje sąsiedni właściciel nieruchomości będący osobą fizyczną, to przepisy te nadal mają zastosowanie, chyba że sąsiad naruszyłby zarazem środowisko. Inaczej mówiąc, art. 144 k.c. spełnia obecnie, zgodnie ze swoją lokatą, funkcję jednego z „szeregowych” przepisów prawa sąsiedzkiego, chociaż trudno do tego się przyzwyczaić, już bowiem hipoteza art. 31 pr.rzecz. uwzględniała rozwój wielkiego przemysłu i dlatego przepis ten nie mieścił się w ramach tradycyjnego prawa sąsiedzkiego.

Wyłączenie stosowania art. 144 k.c. w sprawach o naruszenie środowiska powoduje też, że w sprawach o naprawienie szkody, w których odpowiedzialność przedsiębiorstwa lub zakładu opiera się na art. 435 k.c., bezprzedmiotowa stała się kwestia, czy norma art. 144 k.c. ma znaczenie dla określenia wysokości szkody lub związku przyczynowego.

Poza tym dotychczasowy dorobek piśmiennictwa i judykatury w omawianej kwestii zachował swą aktualność.

VI

Zgodnie z art. 99 ust. 1 w zw. z art. 100 ust. 1 ustawy, samorząd mieszkańców miast i wsi, samorząd robotniczy oraz związki zawodowe i inne organizacje społeczne, zainteresowane ochroną środowiska ze względu na przedmiot swego działania, mogą występować do sądu z roszczeniem o zaniechanie naruszenia środowiska na określonym terenie i o przywrócenie stanu poprzedniego lub naprawienie powstałych w związku z tym szkód oraz o zakazanie lub ograniczenie działalności zagrażającej środowisku.

Artykuł 100 ust. 1 ustawy przewiduje — jako pierwszy w polskim ustawodawstwie — cywilnoprawną ochronę środowiska, niezależnie od ochrony konkretnego prawa podmiotowego, a zatem bezpośrednią cywilnoprawną ochronę środowiska.

Powództwa wytoczone przez wspomniane wyżej organizacje mają charakter samodzielny. Jednakże art. 100 ust. 1 ustawy przewiduje m.in. powództwo o na-

prawienie szkód, a szkody z istotny rzeczy związane są z określonymi podmiotami. Przemawia to za stanowiskiem, że powództwo w sprawie o naprawienie szkody na mieniu organizacja wytacza na rzecz oznaczonej osoby.

Jeżeli chodzi o pozostałe roszczenia z art. 100 ust. 1 ustawy, to art. 81 ust. 1 ustawy zezwala tylko na żądanie zaniechania naruszenia środowiska. Z kolei art. 222 § 2 (w zw. z art. 144 k.c.) przewidywał ponadto roszczenie o przywrócenie stanu zgodnego z prawem. Natomiast art. 100 ust. 1 ustawy idzie dalej, wprowadza bowiem nie tylko roszczenie o zaniechanie naruszenia środowiska na określonym terenie, lecz także o przywrócenie stanu poprzedniego, a ten ostatni człon zdaje się mieścić w sobie restytucję naturalną.

Artykuł 20 prawa przemysłowego z 1927 r. wyłączał żądanie unieruchomienia przedsiębiorstwa lub zakładu. Z dniem 1.I.1973 r. przepis ten utracił moc (art. 45 ust. 1 ustawy z dnia 8.VI.1972 r. o wykonywaniu i organizacji rzemiosła. Dz. U. Nr 23, poz. 164). Pomimo jednak uchylecia art. 20 prawa przemysłowego, w judykaturze wykształconej na tle art. 144 w zw. z art. 222 § 2 k.c. nie doszło do nakazania unieruchomienia przedsiębiorstwa lub zakładu. Sądy ograniczały się do nakazów wprowadzenia określonych technicznych urządzeń ochronnych. Dopiero art. 100 ust. 1 ustawy wprowadza roszczenie o zakazanie działalności zagrażającej środowisku.

Wynika z powyższego, że art. 100 ust. 1 ustawy przewiduje szeroki wachlarz roszczeń szczególnie skutecznych.

ALFRED KAFTAL

Podstawowe problemy nowelizacji kodeksu postępowania karnego*

W związku z prowadzonymi obecnie pracami nowelizacyjnymi artykuł przedstawia kierunki proponowanych zmian w kodeksie postępowania karnego, związane przede wszystkim z zabezpieczeniem praw obywatela. Rozważania dotyczą m.in. udziału czynnika ludowego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, zapewnienie przestrzegania podstawowych zasad procesu karnego, a w szczególności niezawisłości sędziowskiej, bezpośredniości, ciągłości oraz legalizmu, zagadnienia środków zapobiegających uchylaniu się od sądu oraz zwiększenia gwarancji praw obywatela w postępowaniu przygotowawczym i odwoławczym.

I. UWAGI OGÓLNE

Występujące tendencje do przedstawienia niedoskonałości rozwiązań obowiązującego k.p.k. oraz wysuwane postulaty¹ ich likwidacji uzasadniają zwrócenie uwagi w niniejszym opracowaniu na niektóre podstawowe problemy rozwiązań przy-

* Artykułowane propozycje rozwiązań zawartych w niniejszym opracowaniu przedstawiłem w drugim wariancie wstępnego społecznego projektu nowelizacji k.p.k. (Kraków, styczeń—maj 1981 r.).

¹ Por. np. Informacja Naczelnej Rady Adwokackiej nr 11/80 (materiały zjazdowe), s. 24 i n.